

KARAPINAR (KONYA) YÖRESİNDE DOKUNAN YAMÇI TÛLÛLER / THE “YAMÇI TÛLÛ” WEAVINGS (KARAPINAR CARPETS) OF THE KARAPINAR (KONYA) REGION

H. Melek HİDAYETOĞLU*

Özet

Karapınar (Konya) çok zengin geleneksel el dokumalarının üretildiği yörelerden birisidir. Yörede halı, kilim, cicim dokuma gibi örneklerin yanında tülû dokumalar da yer almaktadır. Bu çalışmada yöre özelliklerini üzerinde taşıyan tülû dokumalarının bir çeşidi olan “yamçı tülûler” ele alınmıştır. Yamçı tülûlerin renk, desen, malzeme ve teknik özellikleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Karapınar, Tülû, Yamçı Tülû, Geleneksel El Dokumaları.

Abstract

Karapınar (Konya) is one of our regions where a rich variety of traditional hand knotted carpets are woven. There are “tülûs” (Karapınar carpets) besides the examples such as carpets, kilims, cicims. This study introduces the yamçı tülûs, which is a type of tülû weavings reflecting the characteristics of region. This study also introduces the color, design, material and technical aspects of yamçı tülû weavings.

Keywords: Karapınar, Tülû, Yamçı Tülû, Traditional Hand Knotted Carpets

1.GİRİŞ

Konya'nın Karapınar ilçesi geleneksel el dokumaları bakımından birbirinden değerli, güzel ve zengin ürünleriyle dikkat çekicidir. Yöre halkının geçim kaynağı çoğunlukla hayvancılıktır ve hayvanlardan elde edilen yün ve tiftik malzeme yine yörede dokunan halı, kilim, cicim ve tülû gibi el dokumalarında kullanılmaktadır. Yörede geleneksel yaşam biçiminin günümüzde çok fazla terkedilmediği özellikle çeyiz geleneğinin hâlâ sürdürüldüğü görülür. Bu sayede yöre halkı geleneksel dokumalarını üretmeye devam etmektedir.

* Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, mhidayetoglu@selcuk.edu.tr

Karapınar yöresinde; halı, kilim, cicim gibi el dokumalarının yanında çok sayıda tülü dokuması da görmek mümkündür. Tülü dokumaları farklı birkaç çeşitte dokunmakta olup, bu çalışmada malzemenin kullanımı yönüyle diğerlerinden ayrılan **yamçı tülüler** hakkında bilgi verilecektir. Bu bağlamda yamçı tülüler renk, desen, malzeme ve teknik özellikleriyle araştırmada yer alacaktır.

Tülü dokumalar hakkında yapılan araştırmalar sonucunda değişik kaynaklarda Anadolu'nun farklı yörelerinde benzer özellikte ürünlerin dokunduğu ve çeşitli isimlerle anıldığı tespit edilmiştir: Derleme Sözlüğü'nde "uzun tiftiklerden aralıklı dokunan bir çeşit seccâde"; bir başka kaynakta "yünden ve tiftikten el tezgâhlarında dokunan uzun havlı (tüylü) halı"¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Erol Eti "Karapınar Tülü Halıları" adlı makalesinde, "atkı ve çözgü iplikleri yün, tüyleri uzun ve genellikle yöre halkının filik dediği tiftikten yapılan halılar"² olarak tanımlarken, Belkıs Balpınar Acar "Kilim-Cicim-Zili-Sumak Türk Düz Dokuma Yaygıları" adlı kitabının sözlük kısmında tülü ve köpene aynı tanımı vererek; "Uzun tüylü halı veya dokuma yaygı; Ankara, Yozgat, Kırşehir, Konya Türkmenleri "filikli", Konya, Kırşehir ve yöresinde ise "tülü" denmektedir"³ şeklinde tarif etmektedir. Halil Açıkgöz; "Türkçe'de Halı ve Halıcılık Terimleri" adlı makalesinde, tülü (Konya, Kırşehir), filikli (Yozgat, Kırşehir, Konya Türkmenleri) ve köpen (Konya, Talas) adlı dokumaları; uzun tüylü halı⁴ olarak tanımlamıştır.

Karapınar merkez ve köylerinde yaptığımız araştırmalarda ve kaynak kişilerden alınan bilgilerden "tülü dokumalarının yaklaşık yüz yıllık geçmişi olduğu" belirtilmektedir. Ancak, biz bu geleneğin çok daha eski olduğunu düşünmekteyiz. Özellikle dokumanın uzun havlı yatak halılarına benzemesi sadece teknik açıdan daha farklı olması bakımından Anadolu-Türk dokumalarıyla yaşıt olabileceğini düşünüyoruz. Ayrıca, düğüm ile yapılan halı dokumalarla benzerliğinden hareketle konar-göçer halk arasında halının arkaik şekli olabileceğini de düşünüyoruz. Öteyandan, pek çok sanat eserinde olduğu gibi tülü dokuma tekniği ve örnekleri nesilden nesile geçerek bugüne ulaşmıştır. Günlük ihtiyaçları karşılamak amacıyla dokunup kullanıldığı için yıpranmış, kaybomuş ve ancak günümüze yakın tarihte dokunan örnekleri kalmıştır.

2. YAMÇI TÜLÜ'LER

Karapınar tülü dokumaları yöre halkının kendi gereksinimleri için dokuduğu ürünlerdir. Günlük yaşamlarının içinde her yerde tülüler görmek mümkündür. Özellikle yamçı tülüler genç kızların çeyizlerinin önemli parçalarından biridir. Çoğunlukla düğünlerde gelin tarafından kaynata'ya (kayınpeder) hediye edilir. Bunun yanında kış aylarında soğuktan korunmak amacıyla da evlerinin duvarına süs olarak asılır. Ayrıca namazlık olarak kullanılır. Bunun yanı sıra yörede diğer el dokumaları gibi et, süt ürünlerini sıcaktan korumak amacıyla yaptıkları "bastırık"ları örtmek için de yamçı tülüler kullanılır. Öteyandan tarih içinde, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Karapınar ve Hotamış'ta yetiştirilip Osmanlı ordusuna vergi olarak

1. *Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt: 10, Ankara, 1993, s. 4008.

2. M. Önder, *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s. 198.

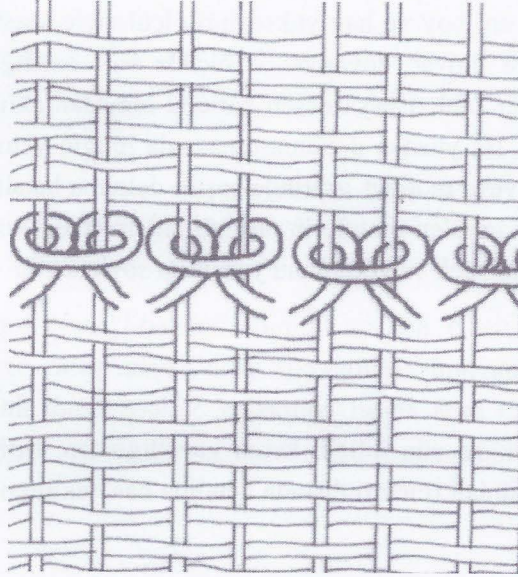
3. E. Eti, "Karapınar Tülü Halıları", *Türkiyemiz*, S. 52, İstanbul, 1987, s. 3.

4. B. Balpınar Acar, *Kilim-Cicim-Zili-Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygıları*, Eren Yayınları, İstanbul, 1982, 115.

gönderilen cins atların ve 1960'lı yıllara kadar binek atların eğerlerinin arkasına ve kuyruk üstüne yamçı tülüler örtülmekteydi⁵.

Yamçı tülülerin dokunmasında yörede çok bulunan yün ve tiftik malzeme tercih edilir. Yün malzeme çoğunlukla atkı ve çözümlü ipliği olarak, tiftik malzeme ilme ipliği olarak kullanılır. Tülü yapımında kullanılan tiftik iplikler yöre halkının yetiştirdiği keçilerin kıllarından elde edilir. Yörede tiftiğe **filik** denir. En makbul tiftik keçinin göğüs kısmından kırılan tiftiktir ki bu tiftikler birkaç yıl biriktirildikten sonra özellikle **Yamçı Tülü** dokunmasında kullanılmaktadır. Keçinin göğüs bölgesinden elde edilen tiftiğin özelliği yumuşak ve kıl (lif) uzunluğunun fazla oluşudur. Ancak tülüde kullanılacak atkı ve çözümlü ipliklerinde esneme yapmadığı ve yün ipliğe göre az bulunduğu için kıl (lif) tercih edilmemektedir⁶.

Yamçı tülü yapımında kullanılacak tiftik, taraktan geçirilmeden veya bir kez geçirilerek ve eğrilmeden, tiftiğin kırkımdan çıktığı haliyle, doğal kıl uzunluğu korunarak, çözümlü iplikleri üzerine ilme bağlanarak kullanılır. Tiftikten bir tutam alınarak iki çözümlü üzerine Türk düğümü tekniği ile atılarak, ilme sıraları oluşturulur. Yamçı tülülerin ilme boyları 12-18 cm. arasındadır. Her ilme sırasının üzerine 15 ila 30 sıra atkı atılır (Foto.1) (Şek.1).

Şek. 1- Yamçı tülü dokuma tekniği

Yamçı tülülerde beyaz, kırmızı, yeşil ve yörede **gök filik** denilen mavi renkler kullanılır. Beyaz renk için tiftiğin doğal lif rengi kullanılır. Diğer renkler ise tiftiğin dokumadan önce veya dokunduktan sonra boyanması ile elde edilir. Genellikle tek renk bezemesiz dokunan yamçı tülüde, dikey hatlar ve düzensiz kompozisyonlar görülür (Foto. 2-4).

5. H. Açıkgöz, "Türkçe'de Halı ve Halıcılık Terimleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 32, İstanbul, 1984, s. 168-172.
6. İ. Gündüz, *Karapınar El Dokumaları ve Kök Boyacılık*, Karapınar Belediyesi Kültür Yayınları, No: 2, Konya, 1993, s. 45.

Üretiminde kullanılan tiftiğin özelliği nedeniyle pırıl pırıl parlayan yamçı tülüler halk arasında yörede dokunan diğer tülülerden daha kıymetli sayılır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Karapınar tülü dokumaları eskiden çok sayıda üretilen ve günlük yaşantının bir parçası halindeyken, zaman içinde bu özelliğini yitirerek kaybolmaya yüz tutmuş dokumalardan biri haline gelmiştir. Günümüzde neredeyse hiç dokunmayan ve kullanan kalmamıştır. Tesbit edebildiğimiz mevcut örnekler insanların atalarından kalan bu dokumaları saklama istemesi nedeniyle günümüze gelen örneklerdir.

Göçebe yaşayan insanın yünü kolayca elde etmesi, dokuma çeşidini ve sayısını da artırmıştır. Kolay dokunan ve çok amaçlı kullanılabilen tülü bu nedenle çokça dokunmuştur. Yakın zamana kadar yaylaya çıkan ve yarı göçebe bir hayat süren yörüklerce tülü son derece pratik ve çok işlevli bir eşya olarak kullanılmıştır. Özellikle yamçı tülünün dokuma tekniğindeki kolaylık ve çabukluğun yörük yaşantısıyla iyi bir uyum sağladığı dikkat çekicidir.

Dokuyucu, tülülerini dokurken herhangi bir kalite endişesi taşımadan dokumuştur. Bunun içindir ki çok farklı en, boy ve hav yüksekliği ölçüleriyle karşılaşmıştır. Evin içinde minder veya yatak, neye ihtiyaç duyduysa o ölçüde ve istediği kalitede dokumuştur. Dokumalarını herhangi bir şablon veya desen kartonu olmadan aklının ve duygularının etkisiyle gerçekleştirmiştir. Bu yüzden dokuma esnasında ipliğin yetmemesi yüzünden ortaya çıkan renk değişiklikleri veya motifler üzerinde çeşitli dokuma hataları olduğu gözlenmiştir. Motifli olan örneklerinde görülen motiflerin taşıdığı anlamlar hakkında herhangi bir yorum yapılmazken, dokumacının istek ve yorumunu yansıttığı söylenebilir.

Karapınarlı dokuyucular halı ve kilimde kullandıkları göz alıcı renkleri ve yoğun desenleri tülüler de kullanmamış, tülüğü çok daha özgün, yalın çizgilerle dokumayı tercih etmişlerdir. Bunun nedeni satış amacı gütmeyen, sadece kendi ihtiyacını karşılamak için dokumuş olmasıdır. Tiftik ve yün ipliğın kendi güzelliğinden, tiftiğın parlaklığından faydalanarak halı, kilim ve atmalı (cicim) dışında kendine has, taklitten uzak dokumalar ortaya koymuşlardır.

Yaptığımız araştırmalarda Konya ve Karapınar çevresinde bulunan başka yerleşim merkezlerinde de tülü dokumaların yapıldığını tespit ettik. Bunlar arasında Hotamış, Obruk, Ardaşar, Nuzumla (Konya), Sultanhanı ve Eskil İlçesi ile Amarat (Yenikent) Kasabası'nda (Aksaray)⁷, Taşkale (Karaman)⁸, Şanlıurfa Karakeçili Bucağı⁹, Konya Yükselen Köyü¹⁰, gibi el halıcılığının ve diğer dokuma türlerinin başarı ile uygulandığı dokuma merkezleri sayılabilir. Öyleki Konya

7. Nevin Karabacak, (1953, Karapınar doğumlu, okur-yazar), 20.4.1998 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.

8. İ. Öztürk, "El Halıcılığı ve Bitkisel Boyacılıkta Bölgesel Bir Örnek", *Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları*, İstanbul, 1885, s. 270.

9. Ö. Barışta, "Karaman Taşkale Dokumacılığı", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:171, Ankara, 1992, s. 9.

10. F. Akpınarlı, "Şanlıurfa Karakeçili Elsanatları Ürünlerinden Örnekler", *V. Milletlerarası, Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*, Hagem Yayınları: 249, Ankara, 1997, s. 46-51.

Ovası'nda tülünün halı dokunan bütün merkezlerde yapılageldiğini söylemek pek de yanlış sayılmaz.

Öteyandan, Anadolu'nun pek çok yöresinde de tülü benzeri dokumaların varlığı dikkat çekicidir. Araştırmalar sırasında ulaşılan örnekler daha çok teknik açıdan benzerlik göstermektedir. Karapınar yöresinde "yamçı tülü" diye bilinen ve adlandırılan tülü dokuma tekniği Anadolu'nun diğer bölgelerinde örneğin Ağrı çevresinde "geve", Konya ve Kırşehir çevresinde "Filikli", Batı Trakya'da "Hopan"¹¹, Ankara ve yöresinde "Tiftikli", Sivas ve Mut köylerinde "Tülüce"¹², Adıyaman yöresinde "Tülü"¹³, İran'da "Gabbeh", İskandinav ülkelerinde "Ryijy"¹⁴ gibi yöresel isimlerle anılmaktadır. Kaynaklarda adı geçen tülülerin, teknik açıdan Karapınar yöresinde **yamçı tülü** diye adlandırılan tülüyle ne kadar benzerlik gösterdiğini çok iyi bilmiyoruz ama görünüm bakımından benzerliğinden söz edilebiliriz.

KAYNAKÇA

- Halil Açıkgöz, "Türkçe'de Halı ve Halıcılık Terimleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 32, İstanbul, 1984, s. 168-172.
- Feriha Akpınarlı, "Şanlıurfa Karakeçili Elsanatları Ürünlerinden Örnekler", *V. Milletlerarası, Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri*, Hagem Yayınları: 249, Ankara, 1997, s. 46-51.
- Belkis Balpınar Acar, *Kilim-Cicim-Zili-Sumak, Türk Düz Dokuma Yaygıları*, Eren Yayınları, İstanbul, 1982, 115.
- Örcün Barışta, "Karaman Taşkale Dokumacılığı", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 171, Ankara, 1992, s. 9.
- Örcün Barışta, "Konya Yükselen Eski Bilecik'den Bazı Halı Örnekler", *El Sanatları Dergisi*, Türk El Sanatlarının Dünü-Bugünü-Yarını Sempozyumu Tebliğleri, Konya, 1997, s.105.
- Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt:10, Ankara, 1993, s.4008.
- Erol Eti, "Karapınar Tülü Halıları", *Türkiyemiz*, Sayı:52, İstanbul, 1987, s.3.
- Neriman Görgünay, "Post Görünümlü Yaygı Örnekleri", *THY Magazin*, Sayı: 37, İstanbul, 1986, s. 18.
- İbrahim Gündüz, *Karapınar El Dokumaları ve Kök Boyacılık*, Karapınar Belediyesi Kültür Yayınları, No:2, Konya, 1993, s. 45.
- Zeynep Karakuş, *Adıyaman Tülü Dokumaları*, S. Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Yayınlanmamış Lisans tezi, Konya, 1995, s.1.
- Mehmet Önder, *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s. 198.

11. Ö. Barışta, "Konya Yükselen Eski Bilecik'den Bazı Halı Örnekler", *El Sanatları Dergisi*, Türk El Sanatlarının Dünü-Bugünü-Yarını Sempozyumu Tebliğleri, Konya, 1997, s.105.

12. N. Görgünay, "Post Görünümlü Yaygı Örnekleri", *THY Magazin*, Sayı:37, İstanbul,1986, s. 18.

13. K. Özen, "Sivas Yöresi Tülüce Dokumaları", *Kültür ve Sanat*, Sayı:6, İstanbul, 1990, s. 31.

14. Z. Karakuş, *Adıyaman Tülü Dokumaları*, S. Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, Konya, 1995, s. 1.

Kutlu Özen, “Sivas Yöresi Tülüce Dokumaları”, *Kültür ve Sanat*, Sayı: 6, İstanbul, 1990, s. 31.

İsmail Öztürk, “El Halıcılığı ve Bitkisel Boyacılıkta Bölgesel Bir Örnek”, *Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları*, İstanbul, 1885, s. 270.

Hülya Tezcan, “Topkapı Sarayındaki Velense ve Benzeri Dokumalar”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllığı- 5*, İstanbul, 1992, s. 231.

Şek. 1- Yamçı tülü dokuma tekniği

Foto.2- Yamçı tülü

Foto. 3- Yamçı tülü

Foto. 4- Yamçı tülü.

Foto. 5- Yamçı tülü.